

Nefise Özkal Lørentzen:
“Filmde çalışmak biraz şeytanın yanında
olmak gibi bir şey.”

Hisar Kısa Film Festivali kapsamında retrospektifi yapılan Türkiye kökenli Norveçli yönetmen Nefise Özkal Lørentzen ile filmlerinin gösterimi sonrasında 14 ve 15 Mart 2006 günlerinde Yamaç Okur’un moderatörlüğünde söyleşiler gerçekleştirildi. 15 Mart 2006 tarihli söyleşiye Lørentzen’in son belgeseli Mormormamma’nın ortak yönetmeni Anne Kjersti Bjørn de katıldı.

Dün Oldu, Bugün de Oluyor’un (2000) yapılış sürecinden bahsedebilir misiniz biraz? Filmin senaryosu da size aitti değil mi?

Nefise Özkal Lørentzen: Evet, filmin senaryosu bana ait. Öncelikle bu filmi yapmaktaki amacım, yabancıların, daha doğrusu Avrupa’da yaşayan ve her zaman “the other”, yani öteki olan, suçlu olan insanların, diğer Avrupalı, beyaz Avrupalılardan farklı olmadığını ve Avrupa’nın yaşadığı tarihin şu anda yeniden, diğer çeşitli ülkelerde yaşatıldığını ve ortak çok yanımız olduğunu göstermekti.

Benim için ilginç bir süreçti. Çünkü yalnızca 2. Dünya Savaşı ile ilgili, ırkçılıkla ilgili bir film olmadı bu. Bu filmle, kendime, “yaşam nedir, yaşamda mutluluk bize nasıl gelir, hayatın önemi nedir?” gibi bir takım sorular da sormaya başladım. Örneğin, bu film politik bir film fakat aynı zamanda çok duygusal ve de çok psikolojik bir film.

Benim bu filmde anlatmaya çalıştığım şey, yalnızca yaşanan o acı, 2. Dünya Savaşı olayı değildi. Onu hala yaşıyoruz; Irak’ta da yaşıyoruz şimdi, Afganistan’da da yaşadık.

Ayrıca nereye geleceği belli değil, Türkiye'ye, İran'a da gelebilir bu tip şeyler. Sonuçta bunlar hep tekrarlanıyor.

Bu filmi yaparken, senaryoyu yazdığımda ilk düşündüğüm şey, hikâyeyi anlatan insanların sadece bir nesne olmamaları, özne olmalarıydı. Benim için özne olmak, yani kendi hikâyesini anlatmak, bakmakla başlar. O insanların seyirciye bakmasını istedim. İlk yazdığım cümle oydu: "Bize bakıyorlar." Film onun üzerine kuruldu. Gerçekten kamerayı aldığınız zaman elinizde garip bir güç oluyor. Karakterler aslında anlatacakları kendi yaşamları olsa da tam anlamıyla ne diyeceklerini bilemiyorlar. İlk çekim aşamasında profesyonel ekibimle değil, kendim gidip çekim yaptım. Sonra yaptığım çekimleri onlara gösterdim. Kendilerini izlediler ve "biz nasıl anlatıyoruz?"u gördüler. Yani bu filmdeki arkadaşlar kameraya nasıl bakacaklarına dair ufak bir eğitimden geçti. Onlarla bir sözleşme yaptım. Bu sözleşmeye göre de her şeyi kendileri sansür edecekti. Çünkü film yapımcısı olarak bu arkadaşlarla, Norveçli ya da diğer ülkelerden gelen mültecilerle, artık çok iç içe yaşadıktan sonra tabii yakın bir ilişkiye giriyorsunuz. Bu yakın ilişkide insanlar çok rahat, çok şeyini anlatıyor.

Biliyorsunuz, filmde çalışmak biraz şeytanın yanında olmak gibi bir şey. "Ah, harika bir hikâyeye yakaladım, bunu filmime koyayım!" dediğiniz an, belki film için çok güzel olacak ama belki o insan için iyi olmayacak. Sürekli o etik ilişkiyi akılda tutmak lazım, bu çok önemli. Benim için bu filmde, birinci cümle: "Onlar bize bakıyorlar, bize hikâyelerini anlatıyorlar," oldu ve benim birinci sorumluluğum, etikten uzaklaşmadan bir hikâyeye anlatmaktı.

Her görüntü için onay aldınız, değil mi?

Nefise Özkal Lørentzen: Tabii, en başta, profesyonel gurubumla çektikten sonra bütün söyledikleri metin olarak yazıldı ve herkese kendi bölümleri dağıtıldı.

Ne kadarını sansürlediler?

Çok ilginç, sansür etmediler. Ben, sansür uygulamak zorunda kaldım. Bir takım cümleler söylemişlerdi ki, o cüm-

leler onların daha sonraki yaşamları için zor olabilirdi. Çok güzellerdi, bir ara şeytan ve melekle yan yana oturdum diyebilirim. Bir yanda, “film için harika bir cümle, al onu!”; diğer yanda, “iyi düşün, öyle söylemesi iyi mi, o insan için iyi mi?” diye düşünmek zorunda kaldım. Filmde gördüğünüz İranlı arkadaş, Fahrads, çok şeyler yaşamış. Filmde yedi dakikada tanıyorsunuz. Tam bu ikiz kuleler yok olduğu gün Fahrads’la benim öğle yemeği randevum vardı. Küçük bir lokantada buluştuk. O hikâyesini anlatıyordu. Biz harıl harıl konuşurken –küçük bir Hint lokantasıydı, televizyonlar genellikle Türkiye’de olduğu gibi orada da yemek yerken arada bir bakasınız diye köşede duruyor- ben bir ara televizyona baktım. İki kocaman kulenin yok olduğunu gördüm. Umursamadım çünkü film sandım ama tam o sırada bu oluyordu. Fahrads da terörist, ne yaptığı belli olmuyor ve birdenbire tam o öğlen yemeğinde bu yaşandı.

Ondan sonra tabii, Müslümanlarda Avrupa, yeni nefret edilecek bir obje buldu. O bakışta sizin ne kadar militan Müslüman da olduğunuz önemli değil. Ayrıca, “Türkiye’den geliyorum”, dediğiniz zaman burada gördüğüm pırl pırl bir sürü genç arkadaş, bayanlar, hepimize Avrupa’da önce şöyle bakılıyor: “Acaba babanız mı dövdü, anneniz, ağabeyiniz mi sizi kısıtladı?” Baştan sizi “o zavallı kadın” konumunda düşünüyorlar. “Kimsin, nesin, ne yaptın?” demeden önce o konumda görüyorlar. Sonuçta belli etiketlerle geziyoruz. Tabii ki, Avrupa’da, Avrupalı olmadan yaşamak çok kolay bir şey değil. Ama çok yaratıcı bir şey, diye düşünüyorum.

Filmin epey bir hazırlık süreci olmuş olması gerek. Ön-yapım çok önemli. Bütün bu insanlara nasıl ulaştınız?

Beş senelik bir ön çalışması var. Savaş devrimcileri ile günümüz devrimcilerinin bir araya gelip hikâyelerini anlatmasıydı. Dışarıda da bir takım broşürler bıraktım. Bu, Norveç Film Enstitüsü ve Uluslararası Kültür Merkezi ve

Müzesi adlı bir kurumun bir çalışması idi. Ben “edutainment”la¹ çok ilgileniyorum. Bence en büyük değişim eğitimden geliyor. Çocukları, gençleri eğitmek ve onlara tarihi hatırlatmak zorundayız. Uluslararası Kültür Merkezi ve Müzesi’nin öyle bir projesi vardı. Onların projesi üzerine filmi kurdum. Fakat burada en dayanıklı, hiçbir zaman hayalimizi, devrimimizi bırakmayacağız, diyen arkadaşım, Fahrad dayanamadı ve bıraktı. Bütün hayallerini bıraktı ve intihar etti. O da benim için çok zor oldu. Çünkü çok inandığım ve hayallerini her zaman devam ettirecek bir insan olarak gördüğüm bu arkadaşım dayanamadı. Filmi bir kere daha izledim.

Dinleyici Soruları

Filmde Irak’a geri dönmek isteyen Iraklı bir kadın var. İnsan yabancı bir ülkede biraz yabancılık da çekebiliyor. Siz ne hissediyorsun?

Nefise Özkal Lørentzen: Mevlana’nın çok güzel bir şiiri var. Bağdat’tayken Şam’ı aramamak, Şam’dayken Bağdat’ı aramamak gibi... Ben şu arada kesinlikle İstanbul’dayım. İstanbul’u yaşıyorum, yani Türkiye’deyim. Ama Norveç’e gittiğim zaman da Norveç’teyim. Dolayısıyla oradayken burayı özlemiyorum. Buradayken de orayı özlemiyorum. Yani nostaljim yok.

Iraklı, Afgan, Etiyopyalı olsun, daha çok onların kendi ülkelerindeki terörü anlattınız. Neden örneğin Norveç’te yaşadıkları ırkçılık üzerinde durmadınız?

Film ırkçılık üzerine bir film değil. Bir de ben şuna çok önem veriyorum: Ben Norveç’teyken Türkiye’yi temsil etmiyorum. Ben beni temsil ediyorum. Buradaki insanlar da, örneğin Iraklı sanatçı arkadaş da kendini temsil ediyor. Ya-

¹ İngilizce eğitim (education) ve entertainment (eğlence) kelimelerinden türetilmiştir. Eğlendirerek eğitme anlamına gelir.

ni bütün Irak'taki kadınları temsil etmiyor. Zaten yabancıların Avrupa'da yaşadığı en büyük şey, biz hep bir şeyleri temsil ediyoruz. Ben İslam'ı temsil ediyorum, ezilmiş kadını temsil ediyorum, ırkçılığı temsil ediyorum, neredeyse her şeyi. Ama "bir de dinleyin!" yani, "ben ne yaşadım, benim hikâyem ne?" Burada benim en büyük amacım, insanların insani hikâyelerini politize etmeden anlatmaktı. Ama dediğiniz gibi, ırkçılık bence şu an Avrupa'da çok yüksek doruklarda. Belki Hitler zamanında daha farklıydı ama şu andaki yakalanamayacak bir ırkçılık. Bir tarafa gidiyorsunuz su oluyor, öbür tarafına gidiyorsunuz hava oluyor, bir türlü dokunamıyorsunuz. Benim algıladığım öyle bir şey. Ama burada yapmak istediğim filmde senaryoyu yazarken ikinci cümle, "biz birbirimize benziyoruz," idi.

Ben ikinci kuşak göçmenim diyebilirim. Norveç'e okumaya gittim. İkinci, üçüncü kuşaktan olan göçmenler neredeyse, ben Türk değilim, İranlı değilim, ben beyazım, Avrupalıyım, diyecekler. Çünkü hep negatif şeyler geliyor. "Bir insana üç kere aptal deyince aptal olur", derler ya, bir insana, "sen yetenekli değilsin, sana iş yok", denince böyle bir tepki de verilebiliyor. Yani film, değişik bir anlamda ırkçılığı anlatıyor. Ayrıca bence bu, 'travma sonrası' ile ilgili bir film. Benim daha çok yoğunlaştığım şey 'travma sonrası'.

Hep hareketli çekim kullanmışsınız, bunun nedeni nedir?

Değişik şeyler denedik. Ama özellikle buradaki insanlarla çekim yaparken, kamerayı çok sabit kullandığımız zaman ki öyle çekilmiş malzemem de var, çok farklı bir şekilde durdular. Olayı anlatırken, fotoğrafçıya gider, resim çektirirsiniz ya, bir takım şeyleri hep öyle anlattılar. Çok daha düzgün anlattılar. Ama benim amacım -biraz böyle "Dogma" hali var filmde- insanların kendi hikâyelerini anlatırkenki güvensizliklerini de göstermekti. O yüzden kameramanı ve sesçiyi hatta kendimi neredeyse görünmez hale getirdim. Daha doğrusu ben görünmez değildim ama diğerleri öyleydi.

Filmin bütçesini sorabilir miyim?

Nefise Özkal Lørentzen: Tabii, sekiz yüz bin Norveç Kronu, yani, yaklaşık seksen bin Avro. Yapımcı Norveç Film Enstitüsü idi. Filmde eski filmlerden parçalar da vardı. Müzik de özgün bir müzik. Müzikte duyduğunuz insan sesleri de konuşulan şeylerin ileri geri alınması ile oluşturuldu.

Film nasıl tepkiler aldı? Televizyonda gösterildi mi?

Çok olumlu tepkiler aldı. Televizyon göstermek istemedi. Fakat Chicago’da gösterildi. Bir takım festivallere gitti ve Norveç’teki eğitim sistemine girdi. Yani sekizinci sınıf öğrencilerinin müfredatında yer alıyor. Bir de Norveç’te, “benzemek güzel de çok da güzel değil; biz size benziyoruz da çok da benzemeyelim!” diye düşünenler oldu. Yani biraz provoke olanlar oldu.

Filmi baştan sona izlerken bir tek o Somalili mülteci dışında, diğer hepsinin acısını uzatıyormuşuz gibi, hissettim. Ben bile izleyici olarak acılarını uzatıyormuşum gibi hissettim. Acaba travma sonrası unutmaya mı ihtiyaçları var?

Bu filmi yaparken istediğim “travma sonrası”nı anlatmaktı. “Travma sonrası” yalnızca savaşla gelen bir şey değil. İnsan çok sevdiği birisini kaybediyor, ilk sene “tamam, sevdiğim öldü. Ama ben çok güçlüyüm, hayata devam ediyorum” diyorsunuz. On beş sene sonra bir bakıyorsunuz ki bir travma sonrası süreci geliyor. Şu anda Avrupa’da yaşayan sığınmacıların büyük bir kısmı savaş atlatmış, kendi ailesini, çoluğunu çocuğunu kaybetmiş insanlar. Bir zaman bir kaçış süreci oluyor ve o acı sizinle birlikte geliyor; yani unutamıyoruz.

İzlediğimiz İranlı ve Afgan kadınlar da ülkelerine olan özlemlerinden söz ettiler. Kendi ülkelerinin koşulları ne kadar kötü de olsa içlerinde hala kendi topraklarına dönmek gibi bir içgüdü var. Ama bunu yapmıyorlar. Neden her şeye rağmen Avrupa’da yaşamayı seçiyorlar?

Çeşitli nedenlerden dolayı mültecilerin büyük bir kısmı kendi ülkelerine dönemiyor. Bu filmi yaptığım sırada Saddam vardı. Iraklı Zaman'ın Irak'a gitmesi mümkün değildi. Daha sonra, Amerika'nın işgali olunca, o da barış hareketleriyle çok aktif bir şekilde çalıştı. Hatta İstanbul'a gelip otobüslerle Irak'a gittiler, kendilerini bağlayarak gösteri yaptılar.

Bir de şunu düşünün, bir yaşam kuruyorsunuz, on beş yirmi yıl bir ülkede mülteci olarak yaşıyorsunuz. Çocuklarınız var, çocuklarınız hem sizin ülkenizden hem o ülkeden. Orada büyüyen insanlara "biz çekip gidiyoruz," demek de kolay bir şey değil. Çoğu insan için de, ne yazık ki, olanaklı değil.

Bu *Mormormamma*'dan (Anne Anne Anne, Yön: Anne Kjersti Bjørn, ortak-yönetmen: Nefise Özkal Lørentzen, 2006) önceki filminiz değil mi? Filmdeki de sizin aileniz; zor olmalı kendi çocuklarınızla çalışmak?

Evet, 2005'te bitirdim. Jenerikteki animasyonları yapan yine Boğaziçi Üniversitesi mezunu Firuz Kutal. Klibini yapan ise şu an Danimarka'da film okulunda okuyan Esra Geelmuyden Pertan'dı. Burada gördüğünüz iki filmimin de kurgusu ona ait.

Filmdeki Adrian ve Julian da benim çocuklarım. Ben daha önce çocuklarla çok çalıştım, özellikle özürülü çocuklarla da film yaptım. Onlarla çalışırken hiç zorluk çekmedim. Ama kendi çocuklarımla çalışırken profesyonel film yapımcısı olmak çok zor oldu. Birdenbire anne oluyorsunuz çünkü.

Altı aylığına Türkiye'ye geldik, çocuklar Türk kültürünü öğrensinler, dilleri birazcık daha düzgünleşsin diye. Film fikri bununla hemen hemen birlikte çıktı. Finansını da o aşamada Norveç Film Fonu destekledi.

Film televizyonda gösterildi mi?

Nefise Özkal Lørentzen Evet, Noel'le yılbaşı arasında bir haftalık bir dönem var. O sıralar bütün çocuklar – Norveç zaten dört milyon nüfusluk bir ülke- televizyon ba-

şına yapıyorlar. Bu film o saatlerde yayınlandı. Dolayısıyla Norveç'te herkes filmi izledi. Daha önce de söylediğim gibi "edutainment"la çok ilgileniyorum. Sanıyorum film Norveçli çocukların dördüncü sınıf ders müfredatına girecek. "Çok kültürlülük" konusunda Türkiye'yi tanıyacaklar. Çocuk gözüyle Türkiye'yi anlatmaya çalıştım.

Filmi ilk izlediğimde ne kadarı anlatma ne kadarı kendi çocuğunuzun sözleri merak ettim. Çok güzel ve akıcı bir metin akıyor. Ne kadarı size ne kadarı çocuğunuza ait?

Nefise Özkal Lørentzen: Hepsi çocuğuma ait desem iyi bir yalan olur. Aslında Adrian'la birlikte çalıştım ama o çok yorgun düştü. Okulda bana bir sıra vermeleri için müdürle konuştum. Kamerayla "Nefise Teyze" olarak okulda kaldım. Hemen hemen her gün gidip bir iki saat orada, dördüncü sınıftaki sıramda oturuyordum. Çocuklar bana çok alışmışlardı. Dolayısıyla filmde o da az çok belli oluyor. Kameraya karşı hiç çekingen değil çocuklar.

Kaç saatlik bir çekim var?

Kırk saatin üstünde Türkiye'de, bir de ayrıca Norveç'te var. Adrian'ın metni okumasının ses kaydını yaptığımız bir stüdyo oldu. Ama filmin kurgusu baştan belliydi. Neler yapmak istediğimi biliyordum. Birincisi, sokak insanını göstermek istiyordum. Örneğin, dokunma olayı. Biliyorsunuz, Avrupa'ya gidince bir buçuk metreden merhaba deniyor. Bunu göstermek istedim. İkincisi, sokaktaki kültürü göstermek istedim. Ayrıca gene özürülü çocuklar filmde yer alsın istedim. Bir de göbek dansını çok sevdiğim için onu mutlaka filme koymak istedim. Yani, şunu şunu istiyorum dediğim şeyler vardı.

Teknik olarak herhalde çok hantal olmayan bir kamerayla çalıştınız çünkü kamera unutturulmuş birçok yerde?

Panasonic SV-AV 100 ile çalıştım, kayıt formatı DVD. Sony PD-150/170'ten daha güzel olduğunu düşünüyorum.

Merak ettiğim şeylerden bir tanesi de, senaryo aşaması. Çok kartpostal bir Türkiye görüyoruz. Bu bilinçli bir tavır olabilir, sonuçta Norveç televizyonuna yapılmış. Ama filme baktığınız zaman Türkiye her şeyiyle oturmuş, sorunsuz bir yer.

Genelde yaptığım filmlerde politika önemli. Politik bir kişiliğim var. Ama film çocuklar için yapılmış. Okuma yazma bilmiyorlar, konuyu bilmiyorlar, Türkiye'ye hiç gitmemişler, dolayısıyla filmle ilgilenmeleri için bir anlatıcının olması gerekti. O anlatıcı da çok değişti. Önce başka birini koymuştuk, bir erkekti, sonra kadın sesi oldu. En sonunda Adrian bir eğitimden geçtikten sonra anlatıcı oldu, yoksa pek yapamıyordu. Tabii, Türkiye'de sorunların hangisinden başlayabilirim, öyle bir şey yapılacaksa insan haklarından söz etmek gerekecekti.

Eğitim sisteminden sorunlar belki söz konusu olabilirdi?

Eğitim sisteminde göstermek istediğim şey şuydu: Bir kere Norveç'teki eğitim sistemi çok lay lay lom. İkinci sınıfa kadar çocuk okumuyorsa, bırakın oynasın, diyorlar. Çok geniş ve yavaş giden bir sistem. Tabii Türkiyeli gözüyle bakıyorsunuz ama Norveçliler baktığı zaman "aaa, çok zor" diyorlar. Bölme yok mesela orada dördüncü sınıfta. Sonra göstermek istediğim şeylerden biri de kızlardı. Onlara ağırlık verdim. Zaten dünyayı kadınlar yönetiyor, erkekler ortada kendilerini yönetiyor sanıyorlar.

Bana en çok sorulan -Robert Kolej ve Boğaziçi Üniversitesi mezunuyum ve bir bilgi dağarcığıyla gittim Norveç'e- herhangi bir konuşma-tartışmada bir şey konuşuyorsak, "aa, sen bunu burada mı öğrendin?" oluyor. Norveç'teki entelektüel tipler de kız erkek birlikte okunmasına şaşırıyorlar. "İlkokulda kapalı değilmişsiniz, kızlar da demek okula gidiyormuş" gibi, hiç beklemediğim insanlardan tepkiler alıyordum. Filmdeki de özel bir okul değil, bir mahalenin ilkokulu. Bence Avrupa'ya kaç kere göstersek yine unutuyorlar. Kırk iki yaşındayım. Buradaki insanların, 20-25 yaşında inanılmaz bir birikimi var. Bambaşka tek-

nolojilerin farkında bir kuşak çıktı Türkiye’de. Kişisel olarak buna çok olumlu bakıyorum.

Siz Norveç’e nasıl gittiniz? Boğaziçi Üniversitesi’nde Uluslararası İlişkiler okudunuz, sinemaya nasıl girdiğinizi kendi hayat hikâyenizden söz ederek anlatabilir misiniz?

Nefise Özkal Lørentzen Ben burada, BÜO’da (Boğaziçi Oyuncuları) tiyatrocuydum. Aslında oyuncu olmak istiyordum. Sonra “sen oyuncu olma, üniversitede bir şeyler oku” dediler. Ben de onun üzerine politika okudum, ilgilendiğim bir şeydi zaten. Daha sonra Norveç’e gitmeye karar verdim. Orada “Media & Communications” (Medya ve İletişim) mastırı yaptım. Yazmayı çok seviyordum, amacım akademide kalmaktı. Orhan Pamuk’un kitabındaki gibi, bir kitap okudum, hayatım değişti. Belgesel film yapımcısı olan Peter Watkins adında bir hoca ile tanıştım. Belgesel ilgimi çok çekiyor çünkü insanların hayatına bir yabancı gibi girip çok tanıdık gibi çıkıyorsunuz.

Norveç’te belgeselcilerin durumu nasıl? Finansal koşulları nasıl yaratıyorsunuz? Hayatınızı bunlarla kazanabiliyor musunuz?

Evet, ben Integral Film’in sahibiyim ve on iki yıldır belgesel filmci olarak çalışıyorum. Aslında olanağım olsa, yalnızca yazmak isterim. Şiirlerle romanlarla uğraşmak isterim. Norveççe bir şiir kitabım ve bir de gençlik romanım var. Türkçeye çevrilmediler. Filmin finansı için, genellikle Norveç Film Fonu’ndan ya da bakanlıklardan fon alabiliyorsunuz. Norveç Film Fonu destek oluyor ama biliyorsunuz, film alanında çok rekabet var. Bunun yanında belli trendler baskın oluyor. Örneğin şimdi, “ben – oradaydım – şuraya –gittim – filmleri” popüler. Belki iki yıl içinde, “herkes komşuları hakkında film yapmalıdır”, denecek ve başka bir tür öne çıkacak.

Şu anda “İslam ve Eşcinsellik” hakkında bir belgesel film yapıyorum ve fon verenler bana niye yaptığımı soruyorlar. Kendi deneyimimden yola çıkmam gerekiyormuş.

Ama ben eşcinsel değilim. Konuyla çok ilgileniyorum çünkü insan haklarından söz ederken insanların cinsel haklarından da konuşmalıyız. Yine de “senin filmin değil. Film, kişisel olmalı” diyor. *Anne Anne Anne* filminin ortak yapımcısıyım; tamam, o annelikle ilgili ve kişisel olarak dâhil olabiliyim ama komünistlerle ilgili bir film yapmak için de “ben bir komünisttim,” diye başlamanızı istiyorlar. Trendin dışında bir projeniz varsa finansmanı kolay olmuyor.

Karar nasıl veriliyor? Onun dışında siz genelde nasıl mali kaynaklara ulaşıyorsunuz? Ortaklarınız oluyor mu?

Kararı veren üç kişilik bir ekip. Ekibin başında şu anda bir kadın var. Günü iyi değilse, sizin şansınız da kötü olabilir. Genelde filmlerimizle Norveç Film Fonu’na başvururken çok hassas ve karmaşık bir konuyu birkaç cümlede anlatmamız isteniyor. Her şey çok hızlı akıyor. Gerçekten çok iyi ama çekingen bir film yapımcısı olabilir. Diğer yandan her şeyini süslü püslü anlatıp da gerçekten çok iyi filmler yapamayan birisi parayı alabilir.

Siz filmlerinizin aynı zamanda yapımcısısınız. Her zaman hem yönetmen hem yapımcı olmak zordur, değil mi? Kendi kendinizi sansürlediğiniz yerler oluyor mu?

Belgesel film çekerken kurmacadaki kadar geniş bir ekip ve oyuncularla çalışmıyorsunuz. Kendi filmimde önem verdiğim ama belki bir yapımcının “hayır” diyeceği bazı şeylere para ayırdım. Aynı zamanda tabii pek özgür de değildim. NRK da bir proje önderi vardı. Onunla hem kavgalarımız oldu hem ondan çok yararlandığım şeyler öğrendim. Bir anlamda bana müdahale eden vardı.

Daha önce konuştuğumuzda akademik tez ya da kitaplardan film yapmakla ilgilendiğinizi söylemiştiniz. Bilimi yaygınlaştırma gibi bir proje diyebiliriz buna, ondan söz edebilir misiniz?

Photographing Pain (Acıyı Fotoğraflamak, 1997) isimli bir filmim var. Norveç’teki feminist bir sosyolog fibromiyalji – kronik kas ağrısı- üzerine bir araştırma yapmış ve doktora

tezini yazmıştı. Tezini okumuş ve çok ilginç bulmuştum. Fibromiyalji hastalarının neredeyse yüzde doksan dokuzu kadındı. “Neden erkeklerde olmuyor?” tezini daha geniş bir kamuya yaymak benim fikrimdi, o da kabul etti. Bunun üzerine yirmi sekiz dakikalık bir film çıktı.

Ayrıca kurmacayı kullanmayı çok seviyorum. Kurmaca film yapmadığım için belgesellerde bazı kurmaca öğeleri kullanmayı seviyorum. Eğitim ve filmi birleştirmek çok ilginç oluyor. Ayrıca göçmen kökenli engelli çocuklarla ilgili filmim de bir tezin tanıtımı sayılır.

Dinleyici Soruları

Siz niye filmin içinde yoktunuz?

Nefise Özkal Lørentzen: Bunu çok düşündüm ama kamera önünde olmayı pek sevmiyorum. Ayrıca o zaman Avrupa için egzotik olacaktım, “Türk anne film çekiyor” diye. Eğer anneyi koysaydım Türk kamuoyu için de egzotik bir kadın tipi olacaktım diye koymadım.

Önyargılı bir Avrupa modelinden bahsettik. O açıdan Türkiye'nin nasıl gösterileceği bir sorumluluk halini alıyor. Siz çekilecek yerlere nasıl karar verdiniz?

Boğaziçi Üniversitesi'nde okurken turist rehberliği yapıyordum. Gördüğünüz yerleri adım gibi biliyorum. Şöyle diyeyim, siyaset bilimi sınavlarıma genellikle otobüslerde çalışırdım. Dört yılda nasıl bitti ben de bilmiyorum. Dolayısıyla bu yerlere yakınlığım var. Bir soru da, “niye İstanbul yok?”, olabilir. İstanbul'la ilgili ayrı bir projem var, o yüzden. Bir de, İstanbul'u burada kullansaydım bütün diğer yerleri silecekti. Herkes İstanbul'u görmek istiyor ama kimse Urfa'yı düşünmüyor. Bence Urfa da çok ilginç bir yer. Başta İstanbul bir parça deniz olarak var, o kadar. Zaten turun güzergâhını da ben çizdim. Görmek istediğim, en çok sevdiğim yerleri seçtim. Şimdi burada birazcık cadı bir anne karakteri çizsem de, bir de tabii, çocukların çok sevdiği yerler neresi, onu da izlemeye çalıştım. Örneğin, Urfa

çok ilginçti. O balıklı gölde neredeyse Julian'ı kaybedecektik. Norveçlilikleriyle Türkiye'de özdeşleşebiliyorlar.

Avrupalılar ya da Norveçlileri anlatırken homofobi sözcüğünü kullandınız. Bedensel uzaklıktan söz ettiniz. Gerçekten Avrupalıların böyle bir kültürel tutumu ya da alışkanlıkları var mı?

Tabii, homofobi olduğu için yaklaşmıyorlar, demek yanlış olur. Ama insanlar bizim gibi birbirlerine dokunmuyorlar. Biz çokça dokunuyoruz. En son İstanbul'da, sokakta bir polis, çocuklarımı öyle sevmişti. Norveç polisi hoş olabilir ama asla böyle şeyler yapmaz. Peynir alıyordum, satıcı "yenge" dedi. Eşime "enişte" diyorlar. Bu gibi şeyleri kastediyorum. Belki burada yaşadığınız için fark etmiyorsunuzdur.

Türkiye'deyken yabancılar için çok rahat bir durum var. Annem İzmir'de yaşardı. On dört yaşımdan beri İstanbul-İzmir arası yolculuk yapardım. Beni her zaman bir teyze ya da amcaya emanet ederlerdi. Onlar da bütün hayat hikâyelerini anlatırlardı. Norveç'te uzun bir yol da olsa birbirinize bakmadan seyahat edersiniz. Havadan falan konuşulur ama işte "kızım benim de bir gelinim var, sorma neler oldu," diye anlatan olmaz. Ben kişisel olarak bundan hoşlanıyorum.

Çocuklarınıza bu iki kültürü nasıl öğretmeği tercih ediyorsunuz?

Umarım yanlış anlaşılmaz, kesinlikle milliyetçi bir insan değilim ama çok kültürcüyüm. Türkiye'den çıktığım için ya da tesadüf eseri burada doğduğum için çok şanslı hissediyorum. İnsan burada doğu-batı duygusuyla büyüyor. Yani hem doğuluyum hem batılıyım. Hiçbir kimlik krizi falan hissetmiyorum.

Bundan on beş yıl önce Norveç'e gittiğimde bütün sosyologlar ikinci kuşak göçmen ailesi çocukları için böyle varsayıyorlardı. Kimlik krizi yaşamaları bekleniyordu. Evet, Avrupa'da sorunlarımız var. Ama sorun şu ki bu çocukların sahip olduğu iyi şeyler görülüyor. Yaygın olarak, özellikle erkek göçmen çocuklarına geleceğin suçlu insanları

olacaklardır diye bakılıyor. Bence bu çocuklar, iki dilleri, dinleri olduğu için mutlu olmalılar. Örneğin, ben Müslüman'ım, eşim Hıristiyan, çocuklarım için bu hiç sorun değil. Gerçekten böyle bir kabulleniş yaratabilince kökenlerinden gurur duyuyorlar. Kökenlerini bilmeliler bence. Norveç'te Türkiye ile, tarihi ile ilgili hiçbir fikri olmayan birçok Türkiye kökenli var. Bence en önemli şey genç insanlara kökenleri hakkında eğitim-öğretim vermek. Çocuklarıma Türkçe öğretmek için çok çaba gösterdim. Türkçeleri kulağa Türkçe gibi gelmeyebilir ama bu dili anlıyorlar. Yanlarında kocam hakkında dedikodu yapamıyorum, mükemmel bir şekilde hemen tercümesini yapıyorlar.

“Edutainment” hakkında biraz daha konuşabilir miyiz?

Nefise Özkal Lørentzen: Çocuklara oyunla öğretmek gerek, bence bir takım şeylerde yetişkinlere de. Biliyorsunuz, lisede Osmanlı tarihini nasıl öğrenirdik. Kaç savaş oldu, ne zaman v.b. öğretilirdi. Ama neden savaş oldu, bunun çözümlemesi nasıl olabilir üzerinde durulmazdı. Ezbere dayalıydı ve bir parmak size “öğren!” diyordu. Ben o sistemle öğrenemiyordum. Öyle öğrendiklerimden hiçbir şey hatırlayamıyorum. Eğlenceyle öğreniyorum, belki hala çoğum. Öyle öğrendiklerim kalıcı oluyor.

Oğlunuzun seslendirmesini çok beğendim, onu en sonunda, montaj bitince mi yaptınız?

Filmin kurgusu önceden yapıldı. Norveçli bir reji asistanım var. Onunla çok sıkı fıkı çalıştım. Adrian'ın neler söylemesi gerektiğini birlikte yazdık. Fakat oğlum artık annesine daha fazla dayanamadığı için ben stüdyoya girmedim. Adrian okuyarak yapmadı kaydı. Ona bunları bir takım oyunlarla söyledik. Görüntülerin üzerine konuşmadı. Ona bir takım sorular sorduk, soruların cevaplarını verdi, sonra biz düzelttik cevapları; yani, öyle bir oyuna getirdik çocuğu.

Ben çocukken de pazarda herkes birbirini sarılıp öperdi. Ama örneğin, Araplara karşı aşırı bir ırkçılık var.

Sizin eşiniz Iraklı olsaydı, yine böyle herkes sarılır mıydı, diye düşündüm.

Türkiye'deki gizli ırkçılık çok ilginç, Türkiye'de gezdiğim zaman onu hissediyorum. Okurken yıllarca turist rehberliği yaptım. Bir dükkâna gelen yabancılara farklı sunuşlar yapılıyor. Örneğin, Sri Lanka'dan belki bir atom mühendisi gelmiş, adama "Arap" deniliyor. Hiç bakmıyorlar bile yüzüne. Bu film apolitik demiyorum ama Norveç televizyonunda izleyecek küçük çocuklar için yapılmıştı. Türkiye'nin eleştirilecek çok şeyleri var. Öte yandan Türkiye'nin çok da özgün şeyleri var. Her şey ne kadar güzel, herkes misafirperver gibi şeyler söylemiyorum. Örneğin, Türkiye'de yaşadığımız bir insan bakışı var, bakıyorsunuz ve bakılıyorsunuz, karşılıklı. Ben bunun çok güzel olduğunu düşünüyorum.

"Norveç'teyken İstanbul'u özlemiyorum, İstanbul'dayken Norveç'i özlemiyorum," demiştiniz. Ne kadar zamanda buna ulaştınız? Ben bir senedir Hollanda'daydım ve bir senede buna ulaşamadım! Gerçi sizin evliliğiniz olduğu için kültürel anlamda daha farklı hissetmiş olabilirsiniz...

On sekiz yıl sonra konuşuyorum tabii. İlk altı yılında herhalde, buraya geldiğimde burada bir sürü şeyleri beğenmiyordum. "Bizim Norveç'te şöyle yapılır", Norveç'teyken de "Türkiye'de şöyle yapılır" diyordum. Bir türlü iki tarafı da yaşayamama halim vardı. Yedi sekiz yıl sürdü bu, sanıyorum. Belki de beni eğiten şey, yani iki yerde de yaşamama sağlayan şey, Sufizm oldu. Mevlana Celalettin Rumi'yi okuya okuya, iki yeri de yaşamaya başladım. İçinde yaşadığım yeri, insanları ve anı yaşamayı belki de bana Sufizm öğretti. Hayatımda Sufizm olmasaydı, belki de çok zor olurdu. Mevlana'nın şiirlerini okuya okuya eğitildim.

Adrian'ın bir yorumu vardı, okulda çocukların üniforma giymeleri üzerine: "Horlanmıyorlar, eşit görüyorlar" diye. Bunu neden göstermek istediniz?

Nefise Özkal Lørentzen: Bu filmin asıl hedefi Norveç çocukları. Norveç'te üniforma yok ve öyle olmadığı için de -Norveç dünyanın en zengin ülkelerinden biri, biliyorsunuz- aşırı derecede etiketlerle ilgililer. Norveç'te genç kuşakla ilgili sorunlardan biri bu, fazlasıyla ticari şeylere düşkünler. Herhangi bir markayı kullanamıyor diye, gerçekten de bu böyle- arkadaşları tarafından kötü davranılan, dışlanan çocuklar var. Her ne kadar, biz sosyal demokratız, bizde sınıf ayrımı yoktur dense de, sınıf ayrımı görülüyor. Genç kuşak için bu özellikle acı verici, o yüzden okullarda üniforma getirilmesi tartışılıyor. Bazı çocuklarla konuştuğum bir şeyi hatırlıyorum: “Marka almak yetmiyor, örneğin onu indirimde almak sayılmaz, gerçek parayı ödemiş olacaksınız!” diyorlardı.

Adrian en sonunda halk oyunlarını oynamayı öğrenmeye başlamıştı. Kıyafetlerini kuşandı, bütün okulun önünde dans etti. Bunu bir zafer olarak mı algılamalısınız? Bize gösterirken böyle mi düşündünüz?

Zafer olarak algılamayın. Ama başlangıçta Adrian'ın dili pekiyi değildi. Kendini güvensiz hissediyordu. Tutunduğu iki şeyden biri folklor oldu. Hem bütün sınıf halk oyunu oynadığı için yarışmaya hazırlanacaklardı. Adrian'ın folklor oynamaması “ben bu kültürün içinde değilim!” gibi bir şey olacaktı. Hem de dans ve müzik Adrian'ın evde hep duyup gördüğü şeyler. Bu müzikleri ilk duyuşu değildi. Bir çocuğun entegre olmasıydı göstermek istediğim. Bu futbolda da olabilirdi ama futbol yoktu, folklor vardı. Diğer tutunduğu şey de, Beşiktaş'ta oynayan Norveçli futbolcu John Carew'di. Arkadaşlarına onu soruyordu.

Adrian'ın burada çok şaşırdığı ya da rahatsız olduğu şeyler var mıydı?

Okuldaki çocukların küfürlerinden biraz rahatsız oldu. Ama Türkiye'ye ilk geldiğimizde ona ilk öğrettiğim şey küfürler oldu. Biliyorsunuz, çocuklar söyleyip “hadi, söyle, bakalım!” diyorlar. İlk küfürlerini annesinden öğrensini istedim. Nitekim çocuklar söyletmek istedi, Adrian söyleme-

di çünkü ne olduğunu biliyordu. Alışması bir zaman aldı tabii. Bir arkadaşının dediği gibi, Adrian sarı olduğu için her şey günlük güneşlik olmadı. Orada sarı-siyah olarak fazla bir ayrımcılık yok. Yani onu içlerine aldılar ama ondan sonra beklediler. “Sen ne yapıyorsun, bakalım?” dediler. Çocuklar onu, “futbol oynuyor musun, şunu bunu yapıyor musun?” diye test etti.

Ben de iki çocuğumu burada yabancı bir kolejde okuttum. Ama o liseden duyduğum bir şey vardı, belli bir marka giymeyene “kıro” diyorlardı. Acaba bizim kendi öz varlığımızı, güzel olan taraflarımızı niye geliştirmiyoruz da yabancılara doğru gidiyoruz? Yani nasıl Norveç’in zengini öyle yapıyorsa, aynısı Türkiye’de de oluyordu. Öyle bir ders çıkaramaz mıyız? Niye biz hep yabancılara doğru gidelim de kendi öz güzel taraflarımızı yakalamayalım?

Bizde bir mazoşizm de var. Yaptıklarımızı “batıralım, batıralım, batıralım!” şeklinde. Bence çok basit bir güzellik de olsa, bir şeyin güzel olduğunu söylemek hiç de kötü bir şey değil. Sokaktaki insanın hem güzelliği hem de kötülüğü var. Türkiye sadece tek bir şey değil. Benim için Türkiye’nin en büyük özelliği, denkleme gelmemesi. Matematikçi değilim ama matematiği çok seviyorum. Bence Norveç’in bir formülü var. Örneğin, formülünü versem, bir de Norveç’le ilgili istatistikler versem, olan bir şeyi o formüldeki denkleme göre açıklayabilirsiniz. Türkiye’de bu olmuyor. Bir Türk denklemi yapılamıyor, bence işin güzelliği de o. Hep beklenmedik şeylerle karşılaşıyorsunuz. Kimi zaman bu kötü, kimi zaman da çok güzel.

Bu filmi on beş sene sonra çekseydiniz, Türkiye’nin acaba Norveç’ten bir farkı olacak mıydı, ucuz bir kopyası olması dışında? Ben mesela ilkokul zamanımdakine göre, on yıl önceye göre farklılıklar gördüm, on yıl sonra nasıl olacak sizce?

Nefise Özkal Lørentzen: Çok güzel değindiniz. Başta ben bu filmi yaparken, çocuk filmi olduğu için çok

rahat yapacağımı düşündüm ama beni bu filmde çok etkileyen bir şey oldu: Kendi önyargılarımla karşılaştım. Bu da hiç hoş bir deneyim değil, tabii, herkes önyargısız bir tip olmak istiyor. Buradaki ilkokul bana da çok değişik geldi. Benim zamanımda daha farklıydı. Daha çok gurup çalışması var, biraz yine ezbere dayalı ama bir değişim var. Başka önyargılarımdan birisi Urfa'da karşıma çıktı. O pazarda gördüğünüz amcalar, çocuklarımı önce Alman sanıyorlardı, Norveçli deyince bu sefer, "kocan Müslüman oldu mu, sünnet yaptırmadı mı", diye soracaklar sanıyordum. Biri şöyle dedi: "Kızım, kocan seni baş tacı ediyor mu?" İşte, gerçek amcam burada oturuyor, Türkiye'de başka kimse bana bu soruyu sormadı. Haydi, o amca sordu, nasıl baş tacı ettiğini söyledim. Ama sonra tamamıyla ondan ayrı, yine Urfa'da bir adam, yine aynı soruyu sordu: "Kocan seni baş tacı ediyor mu?" Demek ki bu Urfa'da sorulan bir soru. Örneğin bu kesinlikle düşünemeyeceğim bir şeydi. Zırhlarımla gitmiştim, "Çocukta sünnet yok, adamda sünnet yok! Müslüman da değil," falan gibi cevaplar hazırlamışken bambaşka bir şeyle karşılaştım. Kendi önyargılarımla karşılaştım ve hiç de hoş olmadı. Bu gezide en çok öğrendiğim, insanların soruları ve benim beklentilerim arasındaki fark oldu.

Türk sinemasını izleyebiliyor musunuz? Sevdiğiniz yönetmenler kim?

Çok yakından izleyemiyorum, ne yazık ki! En sevdiğim yönetmenlerden biri Derviş Zaim, diğeri de Nuri Bilge Ceylan. İkisinin de filmlerini çok beğeniyorum.

Derviş Zaim'le aynı dönemlerdendiniz değil mi?

Evet.

Norveç'te sinema durumu nasıl? Genellikle İskandinav sineması deyince akla Danimarka geliyor, Dogma, Lars von Trier gibi. Norveç'te kurmacanın durumu nasıl?

Soruyu Anne Kjersti'ye soralım, kendisi Norveç Film Derneği'nin de önderiydi, bu soru için doğru kişi tam o! Anne, ulusal sinema olarak Norveç sinemasını nasıl tanımlarsın?

Anne Kjersti Bjørn: Akla önce Danimarkalıların gelmesinin bir anlamı var. Çünkü onlar daha iyi sinemacılar. Daha uzun süreli bir gelenekleri var. Bizden çok önceden beri sinema okulları vardı. Mücadele ediyoruz ama Norveç'te biz daha çok küçük kardeş gibiyiz.

Genel olarak betimlersem Danimarka ve diğer Batı Avrupa ülkelerindeki gibi tek boyutluluk söz konusu. Belli trendler var. Şu anda, örneğin hâkim temada otuz yaşlarında bir adam ve sorunları konu ediliyor. Adam filmin sonunda, bazı sıkı dostlarının da yardımıyla, tüm problemlerini çözer. Dünyada siyasal filmler mi gündeme geldi, biz de hemen öyle filmler yapmak istiyoruz. Örneğin, yetmişlerin solcularıyla ilgili bir film geliyor ama yapan yönetmenin dönemle ilgili doğru dürüst bir fikri bile olmayınca safari filmi gibi bir şey çıkıyor ortaya. Çok şikâyetçi olmak istemem ama bu konuda Nefise ve ben de mücadele ediyoruz.

Nefise Özkal Lørentzen: Son trend de “feel good” (iyi hissettirme) filmleri.

Norveç sinemasını düşününce aklıma yönetmen adı düşmüyor. Söyleyebileceğiniz auteur yönetmenler var mı?

Anne Kjersti Bjørn: Liv Ullmann, çok iyi bir yönetmendir.

Nefise Özkal Lørentzen Kimdir?

Nefise Özkal Lørentzen 1964 yılında Türkiye'de doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun oldu. Oslo Üniversitesi Medya ve İletişim Bölümünde yüksek lisans eğitimini tamamladı. Lørentzen, film çekmenin yanı sıra, pek çok kitap yazdı.

Başlıca Filmleri

İki Ülkem Var (I Have Two Countries, 2005)

Dün Oldu, Bugün de Oluyor (It Happened Yesterday, It Happens Today, 2002)

Aş Sınırları (Go Beyond Limits, 2001)

Acıyı Fotoğraflamak (Photographing Pain, 1997)

Doğu'ya Yolculuk (Traveling to the Orient, 1994)

Anne Kjersti Bjørn Kimdir?

Anne Kjersti Bjørn 1954 yılında doğdu. Yazar ve yönetmen olarak kapsamlı araştırmaya dayalı akademik merakını film yapımı sürecine de yansıttı. Belgesel ve animasyon türlerinde filmlere imza attı.